

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de leeswijzer, waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

Nachtzwaluw (*Caprimulgus europaeus*) A224

1. Status:

Vogelrichtlijn Bijlage I (sinds 1985). Voor Natura 2000 relevant als broedvogel.

2. Kenschets

Beschrijving: Een, door zijn perfecte schutkleur en nachtelijke leefwijze, onopvallende vogel van de zandgronden. De nachtzwaluw is gebonden aan droge zandgebieden zoals randen van zandverstuivingen, zandige heidevelden, open plekken in het bos ontstaan door houtkap, storm of brand en open bossen (incl. dichtgegroeide zandverstuivingen en brandgangen door oud dennenbos). De soort foerageert op grote vliegende insecten (nachtvlinders, kevers). Het is een trekvogel die in Afrika overwintert.

Relatief belang binnen Europa: De staat van instandhouding van de nachtzwaluw in de Europese Unie is volgens 'BirdLife' ongunstig. Het verspreidingsgebied van de nachtzwaluw strekt zich uit over grote delen van Europa, Noordwest Afrika, het Midden Oosten, naar Centraal Azië tot zover als China. Het is een wijd verspreide broedvogel binnen Europa, met uitzondering van het noorden. De Europese populatie (190.000-400.000 paren in landen van de Europese Unie) is gedurende 1970-1990 sterk in aantal afgenomen. De trend over de periode 1990-2000 was onduidelijk. Het Nederlandse aandeel binnen de EU is klein (<1%).

3. Ecologische vereisten

Leefgebied: De hoogste dichtheid van nachtzwaluwen (20 paar/100 ha) vinden we in deels dichtgegroeide maar niet-vergraste zandverstuivingen. Ook leeft de nachtzwaluw in andere halfopen landschappen op schrale, zandige bodems: boomheiden, heidevelden met boomgroepen of vliegdennen, en op kap- of brandvlakten die meer dan 1,5 ha groot zijn. In dennenbossen op voormalige stuifzanden nestelt de nachtzwaluw langs brandgangen en brede zandpaden. De twee eieren worden op kale bodem gelegd, vaak op dennennaalden of schorsschilfers en onder of bij een dode tak voor de camouflage. Op de hei wordt ook wel genesteld op kale plekken onder vliegdennen.

Voedsel: Het voedsel van de nachtzwaluw bestaat uit vliegende insecten, vooral nachtvlinders, ook kevers, schietmotten, vliegen en muggen. De soort zoekt zijn voedsel langs bosranden en boven heide, plaatselijk ook boven nabij de broedplaats gelegen braakliggende gronden.

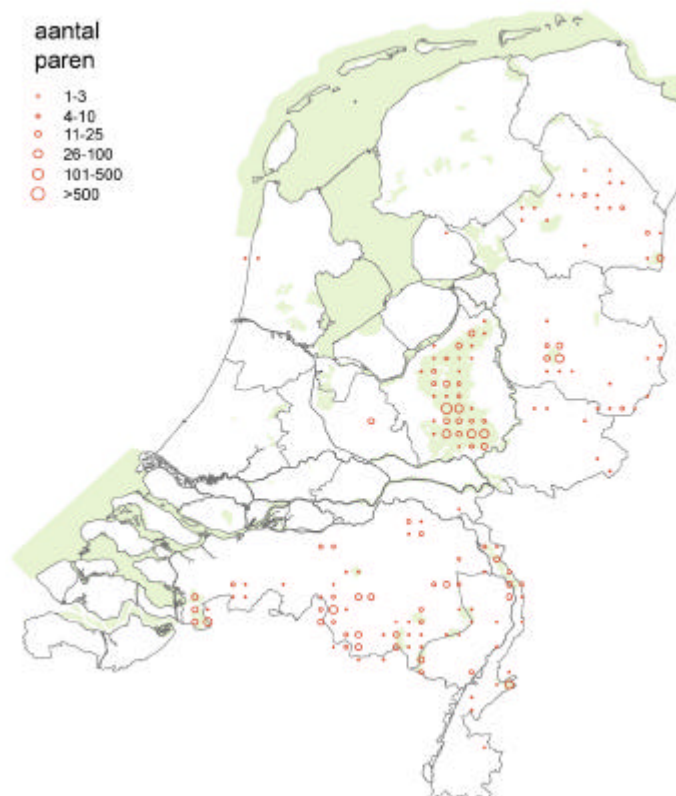
Rust: De nachtzwaluw heeft een gemiddelde verstoringgevoeligheid (verstoring bij 100-300 m afstand). De gevoeligheid voor verstoring van het leefgebied is matig groot: de vogel leeft in gesloten tot halfopen landschap. Vermoedelijk is het effect van verstoring op de populatie beperkt. Vastgesteld is dat stedelijke ontwikkeling verstoring werkt, en dat dit tot een afname in de populatie van de nachtzwaluw kan leiden. Geconcentreerde recreatie, vooral bij nestplaatsen, en toename van snelwegen en continue geluidsbelasting daardoor, leiden tot vermindering van de leefgebiedkwaliteit. Geluidsbelasting in de vorm van pieken zoals die tijdens schietoefeningen op infanterieschietterreinen optreden, wordt door de nachtzwaluw wel getolereerd. Vooral landrecreatie bedreigt de rust van de nachtzwaluw.

Minimum omvang duurzame populatie: Vanuit populatie-ecologische optiek zijn voor een duurzame sleutelpopulatie van de nachtzwaluw ten minste 40 paren vereist. Voor een gunstige

staat van instandhouding zijn op nationale schaal ten minste 20 sleutelpopulaties vereist (> 800 paren).

4. Huidig voorkomen

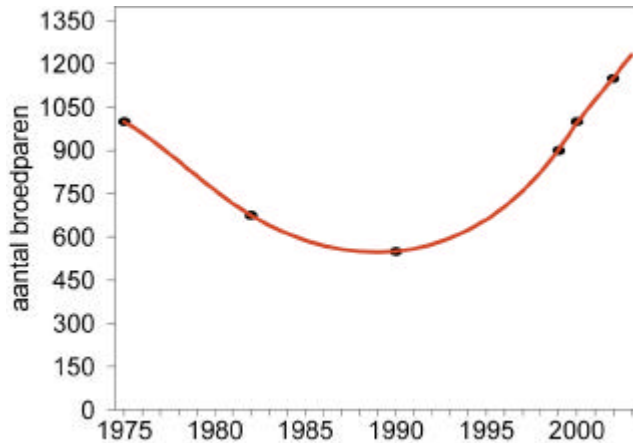
De nachtzwaluw heeft zijn zwaartepunt op de zandgronden en heidevelden in het midden en zuiden van het land met belangrijke concentraties op de Veluwe, in de Kempen (Noord-Brabant) en in Noord-Limburg. In andere delen van Noord-Brabant en Limburg, in Drenthe, Salland en de Achterhoek is het voorkomen meer versnipperd. Verder zijn er nog geïsoleerde vestigingen in de Schoorlse duinen (Noord-Holland) en op de Leusderheide (Utrechtse Heuvelrug). De Veluwe en Brabant herbergen elk circa 35% van de landelijke populatie. De natuurlijke verspreiding betreft voornamelijk de hogere zandgronden (Noord, Midden en Zuid). Verder komt de nachtzwaluw schaars voor in de regio's West en Delta (duinen).

Verspreidingskaart nachtzwaluw

5. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Op basis van gecorrigeerde schattingen en de veronderstelling dat er al vanaf 1940 of 1950 sprake was van een duidelijke afname, worden de aantallen van de nachtzwaluw rond 1960 geschat op 1.500-2.000 paren. De huidige aantallen liggen daar 40% onder. Het verspreidingsgebied is vanaf 1960 tot ongeveer 1990 drastisch ingekrompen. In 1990-2000 vond een gedeeltelijke populatieherstel van de nachtzwaluw plaats. Dit gebeurde grotendeels binnen de resterende kerngebieden, zodat het areaal ten opzichte van ca.1975 aanzienlijk kleiner bleef.

Aantalsontwikkeling broedparen nachtzwaluw

Recente ontwikkelingen: De Nederlandse populatie van de nachtzwaluw laat sinds 1981 (1981-2003) een matige toename zien. Ook over de periode 1994-2003 vertoont de landelijke trend een matige toename.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: matig ongunstig

De bezettingsgraad van atlasblokken is bij deze soort sinds 1973-1977 afgenomen met 30%. In totaal is de nachtzwaluw in 159 atlasblokken aanwezig, uit 104 verdwenen en in 40 atlasblokken verschenen. In de Duinstreek, Zuidoost Friesland en de Utrechtse Heuvelrug is vooral een afname waarneembaar geweest. Het verspreidingsgebied op de centrale en zuidelijke Veluwe en Westelijk Noord-Brabant is gedeeltelijk ingekrompen, hoewel in Westelijk Noord-Brabant ook deels een uitbreiding heeft plaatsgevonden.

Beoordelingsaspect populatie: gunstig

De populatieschattingen van rond 1975 en rond 2000 komen op dezelfde aantallen nachtzwaluwen uit, maar vermoedelijk is het voor 1975 opgegeven aantal een onderschatting. Sinds ca. 1990 is herstel in populatiegrootte van de nachtzwaluw opgetreden. Dit herstel is mogelijk enerzijds een gevolg van een lange reeks van warme zomers. Anderzijds is het plaatselijk opgetreden dankzij beheersmaatregelen zoals grootschalige kaalkap (Salland, Drenthe) of het vellen van percelen met naaldhoutexoten. De Nederlandse broedpopulatie van de nachtzwaluw telde in de periode 1979-1983 gemiddeld 680 paren en in 1999-2003 gemiddeld 1.000 paren.

Beoordelingsaspect leefgebied: matig ongunstig

Voor de nachtzwaluw is de meest bedreigende factor de hoge atmosferische depositie van verzurende en vermestende stoffen, waaronder ammoniak. Deze vermesting resulteert in verzuring en verbraming van schrale zandbodems. Vermesting kan ook een negatieve uitwerking hebben op de favoriete prooi van de nachtzwaluw. Nachtvinders waarvan de rupsen aan vermestinggevoelige plantensoorten gebonden zijn gaan bij vermesting achteruit. Geconcentreerde recreatie, vooral bij nestplaatsen, en toename van snelwegen (continue geluidsbelasting) leiden tot aantasting en versnippering van broedgebieden. Gepiekte geluidsbelasting (schietoefeningen infanterieschietterreinen) verdraagt de nachtzwaluw wel. Over de situatie in de Afrikaanse overwinteringgebieden is weinig bekend; insecticidegebruik daar beïnvloedt mogelijk onze broedpopulatie.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: matig ongunstig

Het huidige populatieherstel van de nachtzwaluw gaat nauwelijks gepaard met herkolonisatie van de eerder prijsgegeven broedgebieden. Daardoor blijft de soort kwetsbaar. De huidige toename van de nachtzwaluw is deels het gevolg van tijdelijke factoren: een reeks van warme zomers en rigoureuze kappen van naaldhout-exoten, waardoor broedgelegenheid is toegenomen. Anderzijds zal structurele verbetering van de luchtkwaliteit in de toekomst waarschijnlijk tot een minder snelle verzuring van schrale zandbodems gaan leiden. Een voortgaand herstel is daarmee echter niet gegarandeerd. Gunstig voor de nachtzwaluw is als de kapvlaktes in kerngebieden niet te snel worden ingeplant. Doordat enkele gebieden (Harskampse Zand, Zuidoost Veluwe) 10-15% van de landelijke populatie herbergen is de soort kwetsbaar.

Landelijke instandhoudingsdoelstelling: Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie van ten minste 800 paren verdeeld over ten minste 20 sleutelgebieden verspreid over het Natura 2000 landschap Hogere zandgronden.

Streefbeeld bij de landelijke instandhoudingsdoelstelling: Vanuit populatie-ecologisch oogpunt wordt bij de nachtzwaluw gesproken over een minimum van 20 sleutelpopulaties, die ieder ten minste uit 40 paren bestaan (> 800 paren). Het niveau van 800 paren werd rond 1998 bereikt, maar niet met 20 sleutelpopulaties. Herstel van de populatie van de nachtzwaluw lijkt momenteel voornamelijk een gevolg van tijdelijke factoren. Er vindt nauwelijks herkolonisatie plaats van het oorspronkelijke leefgebied op de hogere zandgronden. Voldoende geschikt en ongestoord leefgebied op hogere zandgronden is na te streven door vermindering van atmosferische depositie en de aanwezigheid van voldoende open terrein. Het is vooralsnog onzeker of het herstel van de nachtzwaluwpopulatie duurzaam zal zijn en de inkrimping van het broedareal tot stilstand is gekomen.

Oordeel: matig ongunstig

Beoordeling Staat van Instandhouding		
Aspect	1981	2004
Verspreiding	matig ongunstig	matig ongunstig
Populatie	zeer ongunstig	gunstig
Leefgebied	matig ongunstig	matig ongunstig
Toekomstperspectief	matig ongunstig	matig ongunstig
Eindoordeel	zeer ongunstig	matig ongunstig

6. Bronnen

- Aben, J. 2001. De Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus* in Nederland. SOVON-informatierapport 2001/05. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Foppen, R., van Kleunen, A., Loos, W.B., Nienhuis, J. & Sierdsema, H. 2002. Broedvogels en de invloed van hoofdwegen, een nationaal perspectief. SOVON-onderzoeksrapport 2002/08. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Opdam, P. & Retel Helmrich, V.R. 1984. Vogelgemeenschappen van heide en hoogveen; een typologische beschrijving. *Limosa* 57: 47-63.
- Sierdsema, H. & Vogel, R.L. Ontwikkeling bij de Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus* in Nederland (in prep).